

רבה של לאקנבאך, רבי יהודה הכהן קרויס (תרי"ט-תרצ"ט), התאונן על כך: "לעתים רחוקות יש מי שאומר אותה כהוגן, יש שאינם אומרים אותה כלל, יש שאומרים רק מילים בודדות מתוכה, ויש כאלה שאומרים רק את המילים האחרונות 'לטב ולחיים ולשלם', ותו לא".¹⁷³ במקומות אחרים הונהג שהחזן קורא בקול את המילים האחרונות, וכך נוצרה בציבור תחושה שזו התפילה כולה וכל השאר טפל לה.¹⁷⁴

בין אלה שקיבלו על עצמם את אמירת 'ברוך שמיא' נתעוררה מחלוקת מה דינו של מי שעומד בפסוקי דזמרה בשעת הוצאת ספר תורה, אם עליו לומר תפילה זו באמצע או שמא אסור לו להפסיק בפסוקי דזמרה. רבי אליעזר חיים דייטש מבוניהאד בעל 'פרי השדה' (תר"י-תרע"ו) צידד להתיר לומר 'ברוך שמיא' באמצע פסוקי דזמרה, ובפרט בשבת.¹⁷⁵ יש אומרים כי היתר זה קיים דוקא כשמתפלל עם הציבור העוסק בהוצאת ספר התורה, אבל לא כשמתפלל עם ציבור אחר.¹⁷⁶ מאידך רבי שמעון גרינפלד בעל 'שו"ת מהרש"ג' (תרכ"א תר"ץ) אסר להפסיק באמצע פסוקי דזמרה לאמירת 'ברוך שמיא', בנימוק שתפילה זו נתקנה רק עבור העומד פנוי בשעת הוצאת ספר תורה. הוא הוסיף כי אף מי שעוסק בתורה ואולי אף האומר תהלים אינו צריך לומר 'ברוך שמיא' כי העוסק במצוה פטור מן המצוה.¹⁷⁷

חילוקי דעות על הנוסח

נוסח 'ברוך שמיא' אינו אחיד, ויש בו שינויים ניכרים מקהילה לקהילה. ראשית, מנהג הספרדים שבכל ערי תוגרמא היה לומר 'ברוך שמיא' לא בלשון הזוהר אלא בשפת לאדינו, למען יבינו המתפללים מה שידברו.¹⁷⁸ בדומה לכך במהדורות השונות של סדור 'דרך ישרה' של רבי יחיאל מיכל סג"ל עפשטיין אשכנזי בעל 'קיצור של"ה' (-תס"ז) נדפס נוסח 'ברוך שמיא' כולו גם בלשון אשכנזי (יידיש), עבור אלה שאינם בקיאים בלשון הזוהר. ברוב העדות אומרים אותה בארמית. רבי יוס טוב ליפמן הלר בעל 'תוספות יום טוב' (של"ט-תי"ד) תמה על כך, משום שמלאכי השרת אינם נזקקים לתפילה בלשון ארמית, אך מתרץ שני תירוצים, האחד שא-ל כביר לא

¹⁷³ ר"י קרויס, שמחת הנפש, פאקש תרס"ו, דף עג ע"א.

¹⁷⁴ ר"פ בירנבוים, הסדור השלם, ניו יורק, תש"ט, עמ' 121.

¹⁷⁵ שו"ת פרי השדה, ח"ג, סי' קי"ב.

¹⁷⁶ שו"ת ציץ אליעזר, חלק י"א, סי' ג'.

¹⁷⁷ שו"ת מהרש"ג, או"ח, סי' נ"ב.

¹⁷⁸ רש"ט גאגין, כתר שם טוב, ח"א, עמ' רלז.

ימאס בתפילת רבים אף אם המלאכים אינם נזקקים לה, ובפרט בשעה שנפתחים שערי רחמים, ועוד, שתפילה בלשון ארמי משברת כחות חיצוניים.¹⁷⁹ כעין זה תירץ גם רבי יוסף חיים עבדאלה בעל 'בן איש חי' (תקצ"ב-תרס"ב).¹⁸⁰

מרבית אומרי תפילה זו מתחילים במילים 'ברוך שמייה'. יש מבני מזרח אירופה שביום השבת מקדימים לפתוח במילים 'אמר רבי שמעון כד מפקין', ובימי חול מתחילים ב'ברוך שמייה'.¹⁸¹ מנהג התימנים הוא שחזן אומר תמיד, אף ביום חול, 'אמר רבי שמעון', והקהל מצטרף אליו החל מהמילים 'ברוך שמייה'.¹⁸²

לגבי עצם נוסח 'ברוך שמייה' המקורי בארמית, יש ספיקות אחדים. כמה מן השינויים עוררו מבוכה וחוסר יכולת להכריע ביניהם.¹⁸³ מן המבוכות הקטנות הן הערות דקדוקיות כגון שיש לומר "ותשלים משאלין דלבאי" - בי"ת פתוחה ואל"ף נחה; ולא בי"ת קמוצה ואל"ף בחיריק, כמנוקד ברוב הסידורים.¹⁸⁴

המבוכה הגדולה היא חוסר היכולת לקבוע איזהו הנוסח הנכון של הזוהר. רבי שמואל מקלם (תקנ"ז-תרכ"ז) העיר כי "בעת אמרתך 'ברוך שמייה' למדני תלמידי ורבי המנוח מ' אליהו שטריקס זללה"ה קעלמר לומר בסיומא: 'ותיהב לי בנין דכרין דעבדין רעותך ותשלים משאלין דליבאי' וכו', ואמר שכן כתוב בזהר ויקהל. כעת ראיתי בזהר שם ואין שם אלו התיבות".¹⁸⁵ משפט שלם היה איפוא מוטל בספק אם שייך הוא לנוסח או לא. חוסר האחידות ניכר היה במשך הדורות. כתב רבי חיים בוכנר (ש"ע-תמ"ד): "ויש בתפלה זו קכ"ט תיבות כנגד ק"כ צירופים אלקים וט' נגד ט' אותיות ידו"ד אלקים... ועם הכולל עולה ק"ל בסוד 'הנה ה' רוכב על עב קל',¹⁸⁶ והוא תיקון על הק"ל שנים דאדם הראשון שהוליד לילין".¹⁸⁷ ברוח זו כתב רבי יוסף הדרשן מפוזנא בשנת תל"ט יש בנוסח 'ברוך שמייה' ק"ל תיבות, "והוא תיקון קרי מה שהוציא

¹⁷⁹ דברי חמודות, ברכות פ"ב, ס"ק ו'.

¹⁸⁰ שר"ת תורה לשמה, סי' מ"ט.

¹⁸¹ ר"ש מקאדינאו, משמרת שלום, סי' י"ג, סעי' א'.

¹⁸² סדור כנסת הגדולה, שם; היכל עבודת השם, ח"ג, עמ' מג.

¹⁸³ ר"י האן, יוסף אומץ, סי' תק"ד.

¹⁸⁴ רא"ש שאקי, היכל עבודת השם, ח"ג, עמ' מז.

¹⁸⁵ איגרות ר' שמואל מקלם, נספח לספרו של ר"א אטקס, ליטא בירושלים, ירושלים תשנ"ב,

עמ' 184.

¹⁸⁶ ישעיה יט, א.

¹⁸⁷ מובא בסדור מה"ר שבתי סופר, ח"ג, (בדפוס), עמ' 433.

אדם הראשון בק"ל שנים שמשם כת לילית להכשיל בני אדם בהוצאת ז"ל.¹⁸⁸ אולם ברוב הנוסחים הישנים אין ק"ל תיבות בתפילה זו, ומספר התיבות שונה בכל אחד מהם, כפי שאנו רואים מבדיקה מדוקדקת שנעשתה בכל המקורות הבאים¹⁸⁹:

- 104 תיבות - לקט תפילות 'תפלה לדוד', קושטא רצ"ה.
 109 תיבות - רבי עמנואל בניונטו, לוית חן, מנטובה שי"ז.
 110 תיבות - זוהר דפוס מנטובה קרימונה שי"ח-ש"כ.
 111 תיבות - סידור רבי שבתי סופר מפרעמישלא, שע"ז.
 124 תיבות - רבי משה ן' מכיר, סדר היום, ויניציאה שנ"ט.
 128 תיבות - רבי משה זכות, דרך אמת, ויניציאה ת"י.
 129 תיבות - רבי חיים בוכנר, אורחות חיים, קראקא ת"ד.
 130 תיבות - רבי יוסף דרשן מפוזנא, יסוד יוסף, פפד"א תל"ט.
 136 תיבות - זוהר דפוס קושטא תצ"ו.

כפי שניכר, ככל שהמקורות מאוחרים יותר קיימת מגמה גדולה יותר להוספת תיבות שאינן במקורות הקודמים. להלן נביא את השינויים הבולטים בין שני מקורות הנפוצים בימינו, נוסח הזוהר דפוס זיטאמיר ונוסח הזוהר שבספר 'סדר היום'.

סדר היום

דפוס זיטאמיר

יהא שמיא
 בבנין בית מקדשך
 וקבל צלותא
 אנא פלוני עבדך עני ודך פקידא
 למרחמי עלי
 את הוא זן לכולא את הוא מפרנס
 ומקמי אוריתיה
 טבוון סגיאן וקשוט

בריך שמיא
 בבית מקדשך
 ולקבלא צלותא
 אנא עבדך פקידא
 למרחם עלי
 את הוא זן לכלא ומפרנס
 מקמי דיקר אורייתא
 טבוון וקשוט

¹⁸⁸ יסוד יוסף, לר' יוסף ב"ר שלמה מפוזנא, פראנקפורט דאודר תל"ט, תיקון החטא, סעיף ג'.
 ועי' יסוד ושורש העבודה, שער ה' פרק ח'.
¹⁸⁹ בדיקה זו נעשתה על ידי ידידי הרב יצחק סץ שליט"א במאמרו, 'בריך שמיא וגרסותיו', שנדפס בקובץ בית אהרן וישראל, גליון מז, סיון-תמוז תשנ"ג, עמ' קז, ושוב בסדר מה"ר שבתאי סופר, ח"ב, בלטימור תשנ"ד, עמ' קלד.

לשמייה יקירא קדישא

לשמייה קדישא יקירא

דתפתח לבי באורייתא ותיבה לי

בנין דכרין דעבדין רעותך

ולבא דכל עמך ישראל

עמך בית ישראל

מלבד שינויים בסיסיים אלה בתיבות ומשפטים, במקורות העיקריים, יש עוד שינויים בכתיב וצורת התיבות בין אשכנזים וספרדים ובין סידור לסידור, ולא כאן המקום לפרטם, כי רבים הם.¹⁹⁰

כפי שראינו, לדברי רבי יוסף הדרשן מפוזנא יש בנוסח 'ברוך שמייה' ק"ל תיבות, לשם תיקון קרי שהוציא אדם הראשון בק"ל השנים שממש נוצרה כת לילית המכשילה בני אדם. ברם, לפי רוב הנוסחים אין ק"ל תיבות בתפילה זו. מה תיקון בענין זה יש לאומרי הנוסחים הללו, וכן לאלה שכלל אין אומרים 'ברוך שמייה'? הגאון המקובל רבי אליהו גוטמאכר (תקנ"ה-תרל"ה) העניק לאחד שמוטרד במחשבות של טומאה את העצה דלהלן: "יאמר בלי נדר בכל יום בתהלים קפיטל נ"א, ויכוון באמירת 'ולמלשינים', 'וכל עושי רשעה כרגע יאבדו', על לילית ומחנה שלה. **ובחוצאת ספר תורה באמירת 'יפוצו אויביך מפניך'**, על השונאים ורודפים שלו, אשר נאמר עליהם¹⁹¹: 'כי ידברו את אויבים בשער', שיפוצו על ידי כח התורה, 'ובנחה יאמר שובה ה' רבבות', על נשמות דאזלין עילאין שישובו למקום הקדושה".¹⁹²

ישנם תיקונים רבים אחרים לעוון הזה, ורבי חיים פאלאג'י ערך רשימה של חמישים וארבעה מהם.¹⁹³

סיכום

משנתגלתה תפילת 'ברוך שמייה' ונתפרסם כי על פי הזוהר זמן אמירתה הוא בעת הוצאת ספר תורה, כמו בכל מקום אחר היתה גם באשכנז השתוקקות לאמצה ולקבלה, ויחידים אף אמרוה, אך גאוני אשכנז מנעו להנהיג את התפילה ברבים מסיבות עקרוניות. אותם שאומרים תפילה זו גם הם אינם תמימי דעים בקשר להיבטים שונים של אמירתה; חילוקי דעות ולבטים מלויים את אומריה:

¹⁹⁰ ראה דיון בכך אצל ר"ש גאגין, כתר שם טוב, ח"א, עמ' רלח; מאמרו הנ"ל של הרב סף.

¹⁹¹ תהלים קכז, ח.

¹⁹² מכתב הגר"א גוטמכר, נדפס במאמרו של ידידי ר"מ הילדסהיימר, "הקדשת פדיונות

ליישובה של ארץ ישראל", סיני, כרך המאה, ירושלים תשמ"ז, ח"א, עמ' שפד-שפה.

¹⁹³ ר"ח פאלאג'י, מועד לכל חי, סי' כ"ח סעיף כ"ג.

א. תפילה זו לא נאמרה על ידי אבותינו ורבנותינו הראשונים אשר מפיחם אנו חיים ולא היתה מקובלת בידם מימות חז"ל, הגאונים והראשונים; גם לא נזכרת בשו"ע והרמ"א.

ב. מנהג המון בית ישראל אינו ראייה שאמירה זו נעשית כהוגן. (חיד"א).
ג. יש המונעים אמירתה מחמת קפידא להצניע הזוהר ותורת הסוד מהציבור הרחב. (גדולי אשכנז).

ד. יש נמנעים מאמירתה מחמת הביטוי 'לא על בר אלהין סמיכנא' שיש בו סכנה מפני הנוצרים והשבתאים, ובעיה מצד אזהרת הירושלמי והמדרש בשם רשב"ל. (חות יאיר, נודע ביהודה, קיצור של"ה, כתר שם טוב, צלותא דאברהם, רש"ד מונק). אפשר שלא רשב"י חיבר את 'ברוך שמייה' אלא חכם מאוחר ממנו. (תורה תמימה).

ה. יש להזהר שלא להשתבש בהבנת המילים 'דסגידנא קמיה ומקמא דיקר אוריתיה' ולא חלילה לכוין בהשחוויה לזולת הקב"ה. (גאונים, ריא"ז, הנצחון, כנסת הגדולה).

ו. לא כל אדם ראוי לומר על עצמו: 'אנא עבדא דקודשא בריך הוא'. (חפץ חיים).

ז. מצד איסור תביעת צרכים בשבת ספק אם מותר לאמרה בשבת. (תורת שבת).

ח. לפי הקבלה לא ראוי לאמרה ביום חול, וספק אף בראש חודש ויום טוב. (כתבי האר"י, אלי רבה, חיד"א, קארלין, קומרנא, קוזניץ, בן איש חי).

ט. מחלוקת אם זמן אמירתה בשחרית של שבת בלבד או במנחה של שבת בלבד. (רמ"ז, חיד"א).

י. יש אי הסכמה לגבי סדר אמירתה, אם לפני הוצאת ס"ת, אם בעת הוצאת ס"ת, אם אחר הוצאת ס"ת, אם אחר סגירת ארון הקודש, אם בעת הולכה לבימה, אם בעת הנחתה על הבימה, אם אחר הגבהה.

יא. תפילה זו לעתים קרובות נאמרת ברשלנות, בצורה מקוטעת ובלא כבוד לתורה. (ר"י קרויס, רא"י זלזניק).

יב. אין הכרעה איזהו הנוסח הנכון של תפילה זו.

יג. יש הנמנעים מלומר תפילה זו בלשון שאין מבינים אותה. (קיצור של"ה, מנהג אומריה בלאדינו ובלשון אשכנז).

אומרי תפילת 'ברוך שמייה' והנמנעים מלאומרה עושים כן לכבוד המקום ולכבוד התורה; אלה מקבלים שכר על הדרישה ואלה על הפרישה, ובלבד שיכוונו לבם לאביהם שבשמים.